

## XVII. YÜZYIL ÜÇ BESTEKÂRININ ALTI ÂYİN-İ ŞERÎFİNİN MÜZİKÂL ANALİZİ

Yrd. Doç. Dr. Şirin KARADENİZ GÜNEY<sup>1</sup>  
Yrd. Doç. Dr. Sinem ÖZDEMİR<sup>2</sup>  
Öğr. Gör. N. Yeşim ALTINEL ÇOBAN<sup>3</sup>

## Özet

Osmanlı Devleti'nin devlet ve toplum düzeninde karşılaştığı tüm olumsuzluklara rağmen; XVII. yüzyıl müzik tarihi bakımından en önemli ve zevkli devirlerden birini teşkil eder. Gerek müzik eserleri örneklerinin form, makam, usûl, bestekâr, güfte yazarı ve çalgı bilgileriyle nota yazısına geçirilmesi ve günümüze ulaşmasına imkan vermesi özelliğiyle kaleme alınması, gerek enderûn, mehterhâne, nevbethâne mevlevîhâne gibi dinî ve dindışı müzik eğitimi ve meşkinin gerçekleştirildiği mekanlardaki çeşitlilik ve paralelinde zengin form, makam, melodi yelpazesi ve gerekse Hâfız Post, Kutb-i nâyi Osman Dede, Buhûrîzâde Mustafa İtrî, Kûçek Dervîş Mustafa Dede gibi Türk müzikisinin büyük bestekârlarının varlığı ve onların eşsiz sanatlı ve dinî dindışı müzik eser örnekleri XVII. yüzyıl müzik kültürü ve tarihi açısından paha biçilemez kalmıştır. Bu yüzyılda özellikle dinî müzik formlarından ilahi, tevşih, temcîd, na't, mi'râciyye, salâ ve âyin-i şerîf gibi türlerden dinî müzikin temel taşları olan çok değerli eserler bestelenmiştir. Bu çalışmada, bestekârı bilinen ilk mevlevî âyini olma özelliği taşıyan Dervîş Kûçek Mustafa Dede'nin Bayati makamındaki âyin-i şerîfi, Nâyi Osman Dede'nin Uşşak, Rast, Çargâh ve Hicaz makamlarındaki âyin-i şerîfleri ve Buhûrîzâde Mustafa İtrî'nin Segâh makamındaki âyin-i şerîfi müzikal analiz yöntemleri ile analiz edilecek ve elde edilen veriler neticesinde bu döneme âyin besteciliği açısından ışık tutulmaya çalışılacaktır.

**Anahtar Kelimeler:** 17.yüzyıl, Mevlevî, Âyin-i Şerîf, Analiz

## MUSICAL ANALYSIS OF SIX ÂYİN-İ ŞERÎF OF THE THREE COMPOSERS OF XVII. CENTURY

## Abstract

XVII. century constitutes one of the most important and delightful periods in terms of classical music history despite all the hitches faced by the Ottoman State in the state and society. The writing of the samples of musical works in the musical notes together with their information on their form, makam, usûl, composer, lyricist and musical instruments, allowing them to come until today, and the diversity of places such as enderun, mehterhane, nevbethane mevlevihane, where religious and nonreligious musical education and exercise were performed, and in parallel to this the rich range of form, makam and melody as well as the existence of great composers of the Turkish classical music such as Hafız Post, Kutb-i nâyi Osman Dede, Buhûrîzâde Mustafa İtrî, Kûçek Dervîş Mustafa Dede and unique examples of their artistic, religious and nonreligious musical works made the XVII. century invaluable in terms of musical culture and history. In that century, invaluable works were set to music, which consist the fundamentals of religious music, particularly from religious musical forms such as divine music, tevşih, temcîd, naat, miraciyye, sala and âyin-i şerîf. In this study, âyin-i şerîf of Kûçek Dervîş Mustafa Dede in Bayati makam, which is the first mevlevî ritual whose composer is known, âyin-i şerîf s of Nâyi Osman Dede in Uşşak, Rast, Çargâh and Hicâz makams as well as âyin-i şerîf of Buhûrîzâde Mustafa İtrî in Segâh makam will be analyzed with musical analysis methods, and by virtue of the results to be obtained, it will be tried to shed light on this period in terms of ritual's composing and makam.

**Keywords:** 17th century, Mevlevî, Âyin-i Şerîf (the ritual of Sufis), Analysis

## Özgün Araştırma / Original Article

<sup>1</sup> Sorumlu yazar / Corresponding author, Istanbul Technical University, TURKEY, [karadenizsi@itu.edu.tr](mailto:karadenizsi@itu.edu.tr),

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1932-0691>

<sup>2</sup> Istanbul Technical University, TURKEY, [ozdemirsin@itu.edu.tr](mailto:ozdemirsin@itu.edu.tr), ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0300-2111>

<sup>3</sup> Istanbul Technical University, TURKEY, [cobann@itu.edu.tr](mailto:cobann@itu.edu.tr), ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4576-566X>

## 1.GİRİŞ

Osmanlı Devleti'nin XVII. yüzyıl siyasi, iktisadi ve kültürel tarihi, devletin içte ve dışta türlü sorunlarla uğraştığı diğer taraftan da son derece ilgi çekici, önemli bir tarih kesitini işaret eder. Toplam on bir padişahın hükümdarlıkları dönemi olan 1600-1700'lü yıllar, devlet ve toplum düzeninin karşılaştığı bütün olumsuzluklara rağmen; mûsikî tarihi bakımından en önemli ve zevkli devirlerden birini teşkil etmiştir. Mûsikî yanında mimari, şiir, edebiyat, tarih, tasavvuf alanlarında da kültür tarihinin en önemli isimlerini yetiştiren bir dönem olması bakımından XVII. yüzyıl, Osmanlı Devleti'nin sahip olduğu yüksek kültür düzeyi ve sanat çevresinin ne denli canlı ve verimli olduğunun örnekleri ile taçlanmıştır.

Mûsikîmiz bakımından birinci derecede kaynak eserlerin peş peşe kaleme alındığı XVII. yüzyıl, "güfte kitabı", "cönk", "risâle", "edvâr", "târih", "seyâhatnâme" vb. türdeki bu eserlerle yalnızca ilgili yüzyıl bakımından değil, daha önceki devirler bakımından da kıyas yolu ile bilgiler edinmemize imkân veren, diğer yandan günümüzde genel geçer kabul gören bâzı yaklaşımların da o bilgiler ışığında yeniden gözden geçirilmesini gerekli kılan tespitleri bünyesinde barındırmaktadır (Ayangil,2002:45). XVII. yüzyılın mûsikî hayatına, kurumlarına, gelişmelerine, bestekârlarına, eserlerine, sanat anlayışına, makam tasnifleri ve usûl bilgilerine, dönem çalgılarına ve oyunlarına ışık tutan kaynakları ve yazarları ise şöyledir: Hâfız Post'un "Güfte Mecmûası"sı, Santûrî Ali Bey / Ali Ufkî Bey'in "Mecmûa-i Sâz-ü Söz" adlı cönkü (nota defteri) ve "Sarây-ı Enderûn" adlı betiği, Kutb-ı nâyî Osman Dede Efendi'nin "Rabt-ı Ta'birât-ı Mûsikî"si, Ahîzâde'nin "Edvâr"ı, Evliyâ Çelebi'nin "Seyâhatnâme"si, Prens Demetrius Cantemir / Kantemiroğlu'nun "Kitâb-ı 'ilm'ül mûsikî 'alâ vech'il hurûfât" adlı mûsikî kuramı kitabı ve "Osmanlı Devleti'nin Yükseliş ve Gerileme Târîhi" adlı telifi, Şeyh'ülislâm Mehmed Es'ad Efendi'nin "Atrab'ülâsâr"ı, Kâtip Çelebi'nin "Keşfüzzünûn"u (özellikle İlm-i Mûsikî kısmı), Gelibolulu Mustafa Âli'nin "Küh'ül ahbâr"ı ve Müstakîmzâde'nin "Mecmûa"sı bunların başlıcalarındandır (Ayangil,2002:46).

XVII. yüzyıl aralarında Hâfız Post, Kutb-ı nâyî Osman Dede, Buhûrîzâde Mustafa İtrî, Kûçek Derviş Mustafa Dede gibi dini ve dindışı mûsikîmizin en büyük bestekârları addolunan isimlerin yaşadığı ve eser verdikleri devirdir (Ayangil,2002:45). Bu bestekârlar musikimizin sözlü ve saz eseri repertuarında yer alan mihenk taşı değerindeki Miraciye'den besteye, kârdan Âyîn-i şerîf e kadar geniş bir yelpazede gerek dini gerek din dışı formlarda eserler vücuda getirmişlerdir.

Konumuz itibarı ile ele alacağımız Mevlevî ayinlerinin ilk örnekleri Beste-i Kadim olarak adlandırılan Pençgâh, Dügâh ve Hüseyini Makamlarındaki bestekârları meçhul XVI. Yüzyılda bestelendiği tahmin edilen ayinleridir. XVII. yüzyılda bestekârı bilinen ilk âyîn-i şerîf Beyâtî Makamında Kûçek Derviş Mustafa Dede tarafından bestelenmiştir.

Bu yüzyılda bestelenen bir diğer ayin Segâh makamında olup; yüzyılın dînî mûsikî sahasında olduğu kadar, dîn dışı mûsikî sahasında da muhteşem eserler meydana getiren Türk Mûsikî tarihinin en büyük san'atkârlarından biri olarak addedilen Buhûrî-zâde Mustafa İtrî'ye aittir. İtrî aynı zamanda bütün Mevlevî Âyîn-i şerîf lerin başında icra edilen Rast makamındaki Na't-ı Şerîf'in de bestekârdır (Tura, 1983:11).

XVII. yüzyılın dînî mûsikî alanındaki en büyük bestekârlarından bir diğeri de "Kutb-ı nâyî Osman Dede"dir ki, "Rast", "Uşşak", "Çargâh" ve "Hicaz" makamlarındaki dört adet âyîn-i şerîf bestesi bu formun en önemli örnekleri arasında yer almıştır.

Bu çalışmada XVII. yüzyılda bestelenmiş olan altı âyîn-i şerîf in ekler bölümünde görüldüğü üzere önce usûl sayıları belirlenerek her bir ayin için birer tablo hazırlanmıştır. Altı ayinin hem makam hem form analizleri yapılmıştır. Biçimlerin incelenmesi yapıp bölümler tespit edildikten sonra yapılan makam analizi sonuçları ile paralellik olup olmadığı karşılaştırılmıştır. Elde edilen sonuçlar tablolar halinde gösterilmiştir. İnceleme sırasında ayinlerin başında ve sonunda icra edilen çalgısal türlerin dönem bestekârı tarafından bestelenenleri inceleme kapsamına alınmış ve bu çalgısal türler için de usûl ve makam analizlerini içeren tablolar hazırlanmıştır.

## 2.MEVLEVİ ÂYİNLERİ ve SEÇİLEN ÂYİNLERİN ANALİZİ

Türk Müziğinin en büyük formları içerisinde yer alan Mevlevî ayinleri, Mevlevîlerin zikirleri sırasında, semaya eşlik edilmesi için sazın ve sözün bir arada icra edileceği şekilde bestelenmiş eserlerdir. Döneminin Konservatuarı görevini üstlenen mevlevihanelerde yetişen kişiler tarafından

vücuda gelen ayinler o ortamda verilen müzik eğitimi, adabı ve bestecilik anlayışı ile ilgili pek çok özellik taşımaktadır.

Mevlana Celaleddin Rumi'nin (1207–1231) ardından onun düşüncelerini benimseyenler tarafından kurulan Mevlevilik tarikatı, kültürümüze pek çok zenginlik katmıştır. Mevlevi tarikatının bir ürünü olan ve Türk Müziğinin en büyük formları içerisinde yer alan Mevlevi ayinleri, Mevlevilerin zikirleri sırasında, semaya eşlik edilmesi için sazın ve sözün bir arada icra edileceği şekilde bestelenmiş eserlerdir. Günümüz Mevlevi ayin bestekârlarından Hafız Ahmet Çalışır Mevlevi ayinlerinin sistematikleşmesi hakkında şunları söylemiştir:

“Mevlevi ayini Hz. Mevlana'nın belli bir usûle bağlı olmadan tamamen bir vecd hali ile yapmış olduğu semanın sonradan bir sisteme bağlanması ile oluşmuştur. Hz. Pir'in düşünce, yaşayış, ilim ve aşk halinden oluşan bu sistematik yapı, oğlu Sultan Veled ve onun oğlu Ulu Arif Çelebi zamanında oluşmuştur. Hem Sultan Veled hem de Ulu Arif Çelebi'nin belirli bir düzene bağlı olmaksızın sema ettikleri bilinmektedir. Ancak sonraları bunun Hz. Mevlana'yı anmak maksadı ile periyodik hale gelmesi, mukabelenin bir sistem haline gelmesine zemin oluşturmuş ve sema meclislerine bir düzen verilmeye başlanmıştır. 15. Yüzyılda (Sultan Veled oğlu Şemseddin Emir Abid Çelebi oğlu Emir Âlim Çelebi'nin oğlu olan ve 1421 yılında çelebilik makamına gelen Pir Adil Çelebi tarafından bugünkü anlamda düzenlenen mukabele-i şerif, daha sonra 1642 yılında çelebilik makamına geçen Pir Hüseyin çelebi tarafından, tekke ve medrese kavgalarının yoğun olduğu bir dönem olmasında rağmen herkes tarafından kabul görmüş bir şekilde son düzenlemeleri yapılmış ve son halini almıştır” (Karadeniz, 2013:1).

Her biri birer hazine değerinde olan Mevlevi ayinleri genel yapısı itibarıyla birbirinden ritmik ve melodik yapıları açısından farklılık gösteren dört selamdan meydana gelmektedir. Her selamın ayrı bir anlamı vardır (Karadeniz, 2013:1).

“Birinci selam, insanın bilgiyle hakikate yönelerek, Yüce Yaratıcıyı ve kendi kulluğunu idrak etmesini, ikinci selam, insanın yaradılıştaki düzeni ve azameti fark ederek, Allah'ın kudreti karşısında hayranlık duymasını, üçüncü selam, bu hayranlığın aşka dönüşmesi ve aşk ile kendinden geçiştir. Tam bir teslimiyetle sevgilide yok oluşturmaktır. Bir nevi miraçtır. Dördüncü selam ise insanın manevi yolculuğunu tamamlayıp kulluğa dönüşünü temsil etmektedir” (Çevikoğlu, 2008).

Mevlevi ayinlerinde kullanılan güftelere bakıldığında Mevlana'nın Divan-ı Kebir ve/veya Mesnevisinden seçme kısımlar olduğu görülmektedir. Ancak bu eserler dışında Sultan Veled, Ahmed Eflâki, Yunus Emre gibi başka kişilere ait güftelerin de kullanıldığı bilinmektedir. Güfteler Farsça, Arapça ve Türkçe olmak üzere üç dil olduğu ve aruz vezni ile ölçülerek yazılmıştır. Güftenin bittiği ancak melodik açıdan söyleneceklerin bitmediği zamanlarda melodik yapı ve usûlü tamamlamak adına lafzi terennümlerin ayinleri süslediği görülmektedir. Mevlevi ayinlerinde yalnız lafzi terennüm değil saz terennümler de yer almaktadır (Karadeniz, 2013:4).

Mevlevi ayinlerinden önce ve sonra çalınan peşrev ve ardından çalınan yürük semai adı verilen çalgısal türler Mevlevi ayinlerinin önemli parçalarından bir diğeridir. Bu saz eserleri ayinin bestecisine ait olabileceği gibi başka bir besteci tarafından yazılan bir eser de olabilir. Bu noktada Mevlevi ayinlerinin önemli bir özelliğine daha dikkat çekmek gerekir. Farklı dönem ve farklı bestekârların eserleri Mevlevi ayinlerinde bir bütün olarak icra edilebilmektedir. Örneğin, ne zaman ve kim tarafından bestelendiği bilinmeyen beste-i kadim düğâh ayinden önce on dokuzuncu yüzyılda yaşayan Salih Dede'nin uşak peşrevinin çalınması gibi.

Ayinleri makam kullanımı açısından değerlendirdiğimizde ise:

- 1) Başladığı makamla devam eden ve biten örneğin Künhi Abdürrahim Dede Hicaz Ayini,
- 2) Başladığı makamdan sonra başka makam/makamlara geçen ve yine başladığı makamla biten örneğin Hafız Abdürrahim Şeyda Dede Irak Ayin,
- 3) Başladığı makamdan farklı bir makamda biten örneğin Musahib Seyyid Ahmed Ağa Nihavend Ayin,
- 4) Başka bir ayinle tamamlanan ayinler örneğin beste-i kadim düğâh ayin, olmak üzere dört kategoride ele alabiliriz (Karadeniz, 2013:4).

## 2.2. XVII. YÜZYIL MEVLEVİ ÂYİNLERİNİN ANALİZİ

Bu bölümde sırasıyla Bayati, Segâh, Rast, Çargâh Hicaz ve Uşak makamlarındaki ayinlerin müzikal analizleri yapılmış ve açıklamalarıyla tablolar halinde sunulmuştur.

Makam analizleri yapılırken o dönem Türk musikisi makam anlayışı da göz önünde bulundurularak bugün yaygın olarak kullanılan Arel-Ezgi-Uzdilek sistemi çerçevesinde bir yol izlenmiştir.

## 2.2.1. BEYÂTİ MEVLEVİ ÂYİN-İ ŞERİF

Tablo1: Beyâti Mevlevi Âyîn-i Şerîf'in Selamları İçinde Kullanılan Usûller ve Ölçü Sayıları

Bestekâr	Makam	1.Selam Usûl/ölçü sayısı	2.Selam Usûl/ölçü sayısı	3.Selam Usûl/ölçü sayısı	4.Selam Usûl/ölçü sayısı	Son Peşrev Usûl/ölçü sayısı	Son Yürük Semai
Küçek Derviş Mustafa Dede	Bayati	Devr-i Revan(14/8) 67 ölçü	Evfer (9/4) 47 ölçü	-11 ölçü Devr-i Kebir(14/4) -12 ölçü Aksak Semai(10/8) -170 ölçü Yürük Semai(6/8) Toplam:193 ölçü	Evfer (9/4) 18 ölçü	-	-

Tablo2: Beyâti Mevlevi Âyîn-i Şerîf'in Biçim ve Makam Analiz Sonuçları

1.SELAM			2.SELAM			3.SELAM			4.SELAM		
Ölçü Aralığı	Makam	Biçim	Ölçü Aralığı	Makam	Biçim	Ölçü Aralığı	Makam	Biçim	Ölçü Aralığı	Makam	Biçim
1-33	Beyâti	A Bölümü	1-47	Beyâti	A Bölümü	1-23	Beyâti	A Bölümü	1-18	Hicaz Humayun / Hicaz Uzzal/ Hicaz Makamı	A Bölümü
34-49	Çargâh	B Bölümü				24-61	Beyâti	B Bölümü			
50-67	Beyâti	C Bölümü				62-98	Beyâti	C Bölümü			
						99-129	Beyâti	D Bölümü			
						130-154	Hicaz	E Bölümü			
						155-194	Hicaz Humayun	F Bölümü			

82

Beyâti Mevlevi Ayini'nin 1. Selamı Devr-i Revan (14/8) usûlü ile 67 ölçü uzunluğunda bestelenmiştir. Yapılan analiz neticesinde, ayinin 1. Selamının 3 bölümden meydana gelmiş olduğu tespit edilmiştir. Ana makamın yapısı içerisinde yer alan çeşniler kullanılarak Beyâti makamı içerisindeki tüm çeşniler kullanılmış olup, B bölümünde Çargâh makamına geçilmiş C bölümünde tekrar Beyâti makamına dönmüştür. Form ve makam analizleri karşılaştırıldığında bölümler ile makam geçkilerinin çoğunlukla paralelliği saptanmıştır. 2. Selam 47 ölçü Ağır Evfer (9/4) usûlü ile 1 Bölüm olarak bestelenmiştir. Ayinde 3. Selamda 11 ölçü Devr-i Kebir, (14/4), 12 ölçü Aksak Semai(10/8) ve 170 ölçü Yürük Semai (6/8) usûlü kullanılmıştır. Bu selam 6 bölümden oluşmaktadır. Ayinin 4. Selamı ise 18 ölçü uzunluğunda 1 bölüm olarak Ağır Evfer (9/4) usûlünde bestelenmiştir.

## 2.2.2.SEGÂH MEVLEVİ ÂYİN-İ ŞERİF

Tablo3: Segâh Mevlevi Âyîn-i Şerîf'in Selamları İçinde Kullanılan Usûlleri ve Ölçü Sayıları

Bestekâr	Makam	1.Selam Usûl/ölçü sayısı	2.Selam Usûl/ölçü sayısı	3.Selam Usûl/ölçü sayısı	4.Selam Usûl/ölçü sayısı	Son Peşrev Usûl/ölçü sayısı
Buhûri-zâde Mustafa Efendi	Segâh İtrî	Devr-i Revan (14/8) 86 ölçü	Evfer (9/4) 57 ölçü	-12 ölçü Devr-i Kebir(14/4) -9 ölçü Aksak Semai(10/8) -130 ölçü Yürük Semai(6/8)	Evfer (9/4) 16 ölçü	-

**Tablo 4:** Segâh Mevlevî Âyîn-i Şerîf'in Biçim ve Makam Analiz Sonuçları

1.SELAM			2.SELAM			3.SELAM			4.SELAM		
Ölçü Aralığı	Makam	Biçim	Ölçü Aralığı	Makam	Biçim	Ölçü Aralığı	Makam	Biçim	Ölçü Aralığı	Makam	Biçim
1-17	Segâh Makamı	A Bölümü	1-33	Neva Makamı	A Bölümü	1-5	Bestenigar Makamı	A Bölümü	1-16	Neva Makamı	A Bölümü
17-47	Segâh Maye Makamı	B Bölümü	33-57	Sümbüle/Bestenigar/Irak Makamı	B Bölümü	5-22	Eviç Makamı	B Bölümü			
47-69	Arazbar/Saba Makamı	C Bölümü				22-57	Eviç Makamı	C Bölümü			
69-83	Kûçek Makamı	D Bölümü				57-124	Bestenigar Makamı	D Bölümü			
83-86	Uşşak/Beyâti Makamı	E Bölümü				124-151	Hüzzam Makamı	E Bölümü			

Segâh Mevlevî Ayini'nin 1. Selamı Devr-i Revan(14/4) usûlü ile 86 ölçü ile bestelenmiştir. Yaptığımız analiz neticesinde, ayinin 1. Selamının 5 bölümden meydana gelmiş olduğu tespit edilmiştir. Her bölüm içerisinde yer alan makam geçkileri tabloda belirtildiği gibidir. Ana makamın yapısı içerisinde yer alan çeşniler kullanılarak yakın ve uzak makamlara geçkiler yapılmıştır. Form ve makam analizleri karşılaştırıldığında bölümler ile makam geçkilerinin çoğunlukla paralelliği saptanmıştır. Bazı bölümlerde birden fazla makam geçkisi yaptığı görülmüştür. 2. ve 4. Selamlarda aynı usûl (Ağır Evfer (9/4)) kullanılmış olup; biçim bakımından 2. Selamın 1. Bölümü ve makamı 4. Selamda aynen kullanılmıştır. 2. Selam 57 ölçü uzunluğunda iken 4. Selam 16 ölçü ile bestelenmiştir. 5 bölümden meydana gelen 3. Selamda da yakın makamlara geçkiler yapılmıştır. Devr-i Kebir (14/4) usûlü ile 12 ölçü, Aksak Semai (10/8) usûlü ile 9 ölçü ve Yürük Semai (6/8) usûlü ile 130 ölçü bestelenen 3. Selam toplam 151 ölçüdür.

**Tablo 5:** Segâh Mevlevî Âyîn-i Şerîf'in Başında İcra Edilen Peşrevin Haneler Bazında Usûlleri, Ölçü Sayıları ve Makamı

Ayinin Bestekârı	Makamı	Peşrevin				
		Bestekârı	Usûlü	Hanesi	Ölçü Sayısı	Makam
Buhûri-zâde Mustafa İtrî Efendi	Segâh	Nâyî Osman Dede	Devr-i Kebir (14/2)	1.hane	8 ölçü	Segâh
				2.hane	8 ölçü	Segâh
				3.hane	4 ölçü	Segâh
				4.hane	4 ölçü	Segâh
				Toplam:24 ölçü		

Segâh Peşrevde birinci ve ikinci hanelerde teslim ve mülâzime birbirine bağlı olarak hane içerisinde yer almıştır. Bugünkü peşrev anlayışından farklı bir yapıda bestelenmiştir. Üçüncü hanede teslim ve mülâzime bulunmazken; dördüncü hanede ise teslim ve mülâzimenin bir bölümü kullanılmıştır.

### 2.2.3.RAST MEVLEVÎ ÂYİN-İ ŞERÎF

**Tablo 6:** Rast Mevlevî Âyîn-i Şerîf'in Selamlar İçinde kullanılan Usûlleri ve Ölçü Sayıları

Bestekâr	Makam	1.Selam Usûl/ölçü sayısı	2.Selam Usûl/ölçü sayısı	3.Selam Usûl/ölçü sayısı	4.Selam Usûl/ölçü sayısı	Son Peşrev Usûl/ölçü sayısı	Son Yürük Semai Usûl/ölçü sayısı
Nâyî Osman Dede	Rast	Düyek (8/4) 154 ölçü	Evfer (9/4) 34 ölçü	-9 ölçü Frençin(12/2) -14 ölçü Aksak Semai(10/8) -267ölçü Yürük Semai(6/8) Toplam:290 ölçü	Evfer (9/4) 18 ölçü	Düyek (8/4) 20 ölçü	Yürük Semai(6/8) 30 ölçü

**Tablo 7:** Rast Mevlevî Âyîn-i Şerîf'in Biçim ve Makam Analiz Sonuçları

1.SELAM			2.SELAM			3.SELAM			4.SELAM		
Ölçü Aralığı	Makam	Biçim	Ölçü Aralığı	Makam	Biçim	Ölçü Aralığı	Makam	Biçim	Ölçü Aralığı	Makam	Biçim
1-47	Rast	A Bölümü	1-19	Rast	A Bölümü	1-24	Nişâbur	A Bölümü	1-18	Rast	A Bölümü
47-82	Rast	B Bölümü	19-34	Rast	B Bölümü	24-81	Nişâbur	B Bölümü			
82-106	Rast	C Bölümü				81-125	Nişâbur	C Bölümü			
106-118	Rast	D Bölümü				125-161	Nişâbur	D Bölümü			
118-154	Rast	E Bölümü				161-290	Nişâbur-Rast	E Bölümü			

Rast Mevlevî Ayini'nin 1. Selamı Ağır Düyek (8/4) usûlünde 154 ölçü ile bestelenmiştir. Yapılan analiz neticesinde, ayinin 1. Selamının 5 bölümden meydana gelmiş olduğu tespit edilmiştir. 2. ve 4. Selamlarda aynı usûl (Ağır Evfer (9/4) kullanılmış olup; Biçim bakımından 2. Selamın 1. Bölümü ve makamı 4. Selamda aynen kullanılmıştır. 2. Selam 34 ölçü uzunluğunda iken 4. Selam 18 ölçü olarak bestelenmiştir. 5 bölümden meydana gelen 3. Selamda da yakın makamlara geçkiler yapılmıştır. Frenkçin (12/2) usûlü ile 9 ölçü, Aksak Semai (10/8) usûlü ile 14 ölçü ve Yürük Semai (6/8) usûlü ile 267 ölçü bestelenen 3. Selam toplam 290 ölçüdür. Her bölüm içerisinde yer alan makam geçkileri tabloda belirtildiği gibidir.

**Tablo 8:** Rast Mevlevî Ayininin Başında İcra Edilen Peşrevin Haneler İçinde Kullanılan Usûller, Ölçü Sayıları ve Makamı

Ayinin Bestekârı	Makamı	Peşrevin				
		Bestekârı	Usûlü	Hanesi	Ölçü Sayısı	Makam
Nâyî Osman Dede	Rast	Nâyî Osman Dede	Devr-i Kebir (14/2)	1.hane	2 ölçü	Rast
				Teslim	2 ölçü	Rast
				2.hane	8 ölçü	Rast
				3.hane	3 ölçü	Rast
				4.hane	2 ölçü	Rast

## 2.2.4. ÇARGÂH MEVLEVÎ ÂYİN-İ ŞERİF

**Tablo 9:** Çargâh Mevlevî Âyîn-i Şerîf'in Selamlar İçinde Kullanılan Usûlleri ve Ölçü Sayıları

Bestekâr	Makam	1.Selam Usûl/ölçü sayısı	2.Selam Usûl/ölçü sayısı	3.Selam Usûl/ölçü sayısı	4.Selam Usûl/ölçü sayısı	Son Peşrev Usûl/ölçü sayısı	Son Yürük Semai
Nâyî Osman Dede	Çargâh	Devr-i Revan (14/8) 103 ölçü	Evfer(9/4) 31 ölçü	-8 ölçü Devr-i Kebir(14/4) -12 ölçü Aksak Semai(10/8) -83 ölçü Yürük Semai(6/8) Toplam: 103 ölçü	Evfer (9/4) 16 ölçü	Tanburi Osman Bey (Saba) Devr-i Kebir (14/2) 1.hane 3ölçü Teslim 1 ölçü 2. hane 3 usûl Teslim 1 usûl 3.hane 3 usûl 4.hane 3 usûl Toplam 14 ölçü	Yürük Semai(6/8) 13 ölçü



**Tablo10:** Çargâh Mevlevî Âyîn-i Şerîf'in Biçim ve Makam Analiz Sonuçları

1.SELAM			2.SELAM			3.SELAM			4.SELAM		
Ölçü Aralığı	Makam	Biçim	Ölçü Aralığı	Makam	Biçim	Ölçü Aralığı	Makam	Biçim	Ölçü Aralığı	Makam	Biçim
1-19	Çargâh	A Bölümü	1-30	Bestenigâr-Çargâh	A Bölümü	1-20	Çargâh	A Bölümü	1-16	Bestenigâr-Çargâh	A Bölümü
20-28	Bestenigâr	B Bölümü				21-65	Çargâh	B Bölümü			
29-46	Çargâh	C Bölümü				65-100	Saba	C Bölümü			
47-60	Çargâh	D Bölümü				100-132	Çargâh	D Bölümü			
61-76	Çargâh	E Bölümü				133-158	Saba	E Bölümü			
77-90	Çargâh	D Bölümü				159-179	Çargâh	F Bölümü			
91-102	Bestenigâr	B Bölümü				180-203	Çargâh	G Bölümü			

Çargâh Mevlevî Ayini'nin 1. Selamı Devr-i Revan (14/8) usûlü ile 103 ölçü ile bestelenmiştir. Yapılan analiz neticesinde, ayinin 1. Selamı 7 bölümden meydana gelmiş olduğu tespit edilmiştir. 2. ve 4. Selamlarda aynı usûl (Ağır Evfer (9/4) kullanılmış olup; biçim bakımından 2. Selamın 1. Bölümü ve makamı 4. Selamda aynen kullanılmıştır. 2. Selam 30 ölçü uzunluğunda iken 4. Selam 16 ölçü olarak bestelenmiştir. 7 bölümden meydana gelen 3. Selamda da yakın makam olan Saba Makamına geçkiler yapılmıştır. Devr-i Kebir (14/4) usûlü ile 8 ölçü, Aksak Semai (10/8) usûlü ile 12 ölçü ve Yürük Semai (6/8) usûlü ile 83 ölçü bestelenen 3. Selam toplam 103 ölçüdür. Her bölüm içerisinde yer alan makam geçkileri tabloda belirtildiği gibidir.

**Tablo 11:** Çargâh Mevlevî Âyîn-i Şerîf'in Başında İcra Edilen Peşrevin Haneler İçinde Kullanılan Usûller, Ölçü Sayıları ve Makamı

Ayinin Bestekârı	Makamı	Peşrevin				
		Bestekârı	Usûlü	Hanesi	Ölçü Sayısı	Makam
Nâyî Osman Dede	Çargâh	Nâyî Osman Dede	Devr-i Kebir (14/8)	1.hane	2 ölçü	Çargâh
				2.hane	2 ölçü	Çargâh
				3.hane (3.hane Teslim olarak kullanılmış)	4 ölçü	Çargâh
				4.hane	2 ölçü	Çargâh
					<b>Toplam: 10 ölçü</b>	

Çargâh Mevlevî Ayininin başında yer alan Çargâh Peşrevindeki 3. Hane bugünkü bilinen peşrev formundan farklılık göstererek, Teslim bölümü olarak kullanmıştır.

### 2.2.5.HİCAZ MEVLEVİ ÂYİN-İ ŞERİF

**Tablo 12:** Hicaz Mevlevî Âyîn-i Şerîf'in Selamlar İçinde kullanılan Usûlleri ve Ölçü Sayıları

Bestekâr	Makam	1.Selam Usûl/ölçü sayısı	2.Selam Usûl/ölçü sayısı	3.Selam Usûl/ölçü sayısı	4.Selam Usûl/ölçü sayısı	Son Peşrev Usûl/ölçü sayısı	Son Yürük Semai
Nâyî Osman Dede	Hicaz	Düyek (8/4) 151 ölçü	Evfer (9/4) 35 ölçü	-31 ölçü Düyek (8/4) -9 ölçü Aksak Semai (10/8)	-	-	-

**Tablo 13:** Hicaz Mevlevî Âyîn-i Şerîf'in Biçim ve Makam Analiz Sonuçları

1.SELAM			2.SELAM			3.SELAM			4.SELAM		
Ölçü Aralığı	Makam	Biçim	Ölçü Aralığı	Makam	Biçim	Ölçü Aralığı	Makam	Biçim	Ölçü Aralığı	Makam	Biçim
1-37	Hicaz Humayun/ Hicaz Uzzal Makamları	A Bölümü	1-35	Hicaz Uzzal/ Hicaz Humayun /Hicaz	A Bölümü	1-40	Hicaz Humayun/ Hicaz /Hicaz Zirgüle	A Bölümü	-	-	-
37-53	Hicaz Uzzal Makamı	B Bölümü									
53-77	Hicaz Zirgüle Makamı/ Hicaz Humayun	C Bölümü									
77-111	Hicaz Uzzal/ Hicaz Humayun	D Bölümü									
111-151	Hicaz Humayun/ Hicaz Uzzal/Hicaz Makamı	E Bölümü									

Hicaz Mevlevî Ayini'nin 1. Selamı Düyek (8/4) usûlü ile 151 ölçü ile bestelenmiştir. Yaptığımız analiz neticesinde, ayinin 1. Selamının 5 bölümden meydana gelmiş olduğu tespit edilmiştir. Ana makamın yapısı içerisinde yer alan çeşniler kullanılarak Hicaz Ailesi içerisindeki tüm makam dizileri gösterilmiştir. Form ve makam analizleri karşılaştırıldığında bölümler ile makam geçkilerinin çoğunlukla paralellığı saptanmıştır. Tüm bölümler birden fazla Hicaz ailesi dizisi ile bestelenmiştir. 2. Selam 35 ölçü Ağır Evfer (9/4) usûlü ile bestelenmiştir. Ayinde 3. Selamda 31 ölçü Düyek (8/4) ve 9 ölçü Aksak Semai(10/8) ile bestelenmiş bölümler mevcutken, Yürük Semai bölümü eksiktir. Ayinin 4. Selamı literatürde bulunmuyorken; bu eksiklik farklı bestekârların Hicaz Ayinlerinin son kısımları ile tamamlanır.

Ayinin başında icra edilen Hicaz Peşrev farklı bir yüzyıla ait olduğu için değerlendirilmeye alınmamıştır.

## 2.2.6.UŞŞAK MEVLEVİ ÂYİN-İ ŞERİF

**Tablo 14:** Uşşak Mevlevî Âyîn-i Şerîf'in Selamlar İçinde kullanılan Usûlleri ve Ölçü Sayıları

Bestekâr	Makam	1.Selam Usûl/ölçü sayısı	2.Selam Usûl/ölçü sayısı	3.Selam Usûl/ölçü sayısı	4.Selam Usûl/ölçü sayısı
Nâyî Osman Dede	Uşşak	Devr-i Revan (14/8) 101 ölçü	Evfer (9/4) 36 ölçü	-8 ölçü Devr-i Kebir(14/4) -9 ölçü Aksak Semai(10/8) -213 ölçü Yürük Semai(6/8) Toplam: 230 ölçü	Evfer (9/4) 16 ölçü

**Tablo 15:** Uşşak Mevlevî Âyîn-i Şerîf'in Biçim ve Makam Analiz Sonuçları

1.SELAM			2.SELAM			3.SELAM			4.SELAM		
Ölçü Aralığı	Makam	Biçim	Ölçü Aralığı	Makam	Biçim	Ölçü Aralığı	Makam	Biçim	Ölçü Aralığı	Makam	Biçim
1-27	Uşşak Makamı	A Bölümü	1-36	Uşşak Makamı	A Bölümü	1-9	Rast Makamı	A Bölümü	1-16	Uşşak Makamı	A Bölümü
27-47	Hüseyni Makamı	B Bölümü				9-56	Rast Makamı	B Bölümü			
47-79	Neva'da Uşşak	C Bölümü				56-87	Neva'da Buselikli Rast	C Bölümü			
79-101	Uşşak-Beyâti	D Bölümü				87-203	Hüseyni Makamı	D Bölümü			
						203-230	Acem Makamı	E Bölümü			



Uşşak Mevlevî Ayini'nin 1. Selâmı Devr-i Revan(14/8) usûlü ile 101 ölçü ile bestelenmiştir. Yaptığımız analiz neticesinde, ayinin 1. Selâmının 4 bölümden meydana gelmiş olduğu tespit edilmiştir. Her bölüm içerisinde yer alan makam geçkileri tabloda belirtildiği gibidir. Ana makamın yapısı içerisinde yer alan çeşniler kullanılarak yakın makamlara geçki yapılmıştır. Form ve makam analizleri karşılaştırıldığında bölümleri ile makam geçkilerinin paralellığı saptanmıştır. 2. ve 4. Selamlar aynı usûl (Ağır Evfer (9/4))biçim ve Uşşak makamı yapısı içerisinde olup; farklı ölçü sayısına sahiptir. 2. Selam 36 ölçü uzunluğunda iken 4. Selam 16 ölçü ile bestelenmiştir. 5 Bölümden meydana gelen 3. Selamda yine Uşşak makamı yapısı içerisinde yer alan çeşniler kullanılarak yakın makamlara geçkiler yapılmıştır. Devr-i Kebir (14/4) usûlü ile 8 ölçü, Akşak Semai (10/8) usûlü ile 9 ölçü ve Yürük Semai (6/8) usûlü ile 213 ölçü bestelenen 3. Selam toplam 230 ölçüdür.

**Tablo 16:** Uşşak Mevlevî Âyîn-i Şerîf'in Başında İcra Edilen Peşrevin Haneler İçinde Kullanılan Usûller, Ölçü Sayıları ve Makamı

Ayinin Bestekârı	Makamı	Peşrevin				
		Bestekârı	Usûlü	Hanesi	Ölçü Sayısı	Makam
Nâyî Osman Dede	Uşşak	Nâyî Osman Dede	Muzaaf Devr-i Kebir (14/2)	1.hane	8 ölçü	Uşşak
				2.hane	8 ölçü	Uşşak
				3.hane	8 ölçü	Tiz bölgede genişleme Uşşak
				4.hane	8 ölçü	Dügâhta saba-pest bölgede genişleme
				Toplam: 36 ölçü		

Uşşak Peşrevde teslimler bağılı olarak hane içerisinde yer almıştır.

**Tablo 17:** Uşşak Mevlevî Ayininin Sonunda İcra Edilen Peşrevin Haneler İçinde kullanılan Usûller, Ölçü Sayıları ve Makamı

SON PEŞREV			
Bestekârı	Makamı	Usûlü/ Ölçü Sayısı	Makam
Nâyî Osman Dede	Arazbar	Düyek (8/4)	
		1.hane 28 ölçü	Arazbar
		2.hane 16 ölçü	Arazbar
		3.hane 14 ölçü	Arazbar
		4.hane 14 ölçü	Arazbar
		Toplam; 72 ölçü	

### 3.SONUÇ

Çalışmamızda XVII. yüzyıla ait altı âyin-i şerîfin hem makam hem form analizleri yapılmıştır. . Biçimlerin incelenmesi yapıp bölümler tespit edildikten sonra yapılan makam analizi sonuçları ile paralellik olup olmadığı karşılaştırılmıştır. Elde edilen sonuçlar hem tablolar halinde sunulmuş hem de açıklamaları yapılmıştır. İnceleme sırasında ayinlerin başında ve sonunda icra edilen çalgısal türlerin, dönem bestekârlarına ait olanları inceleme kapsamına alınmış, usûl ve makam analizlerini içeren tablolar hazırlanmıştır.

**Tablo 17:** Sayısal olarak Bölüm ve Makam Dağılımı

Bestekârı	Ayin Adı	1.Selam		2.Selam		3.Selam		4.Selam	
		Bölüm	Makam	Bölüm	Makam	Bölüm	Makam	Bölüm	Makam
Kûçek (Kçek) Derviş Mustafa Dede	Bayati	3	3	1	1	6	3	1	3
Buhûrî-zâde Mustafa İtrî	Segâh	5	6	3	4	5	3	1	1
Nâyî Osman Dede	Rast	5	1	2	1	5	2	1	1
	Çargâh	7	2	1	2	7	2	1	2
	Hicaz	5	4	1	3	1(kayıp)	3	Kayıp	
	Uşşak	4	3	1	1	5	3	1	1

Ayinlerin geneline bakıldığında, bestelendiği makamın bünyesinde bulunan çeşniler ve yakın makam dizilerine geçkiler yapıldığı, uzak makam geçkilerinin tercih edilmediği tespit edilmiştir. Bestekârlar arasında mukayese yapıldığında Buhûrî-zâde Mustafa İtrî'ye ait olan Segâh Ayin'de diğer ayinlere nazaran daha fazla makam geçkisi kullanıldığı görülmüştür. Tablo 17'de ki makam kullanımı ile Tablo 18'deki ölçü sayıları kullanımı kıyaslandığında; aralarındaki tezatlık dikkat çekicidir. Şöyle kayinlerinde ölçü sayısı uzunluğu en fazla olan Nâyî Osman Dede'nin daha az makam geçkisi kullandığı; ayinlerinde ölçü sayısı uzunluğu daha az olan Buhûrî-zâde Mustafa İtrî'nin Segâh Ayini'nde daha fazla makam geçkisi kullandığı görülmüştür.

**Tablo 18:** Ayinlerin Selamlar Bazında Usûl Sayıları

Bestekârı	Ayin Adı	1.Selam	2.Selam	3.Selam	4.Selam
Kûçek Derviş Mustafa Dede	Bayati	67	47	193	18
Buhûrî-zâde Mustafa İtrî	Segâh	86	57	130	16
Nâyî Osman Dede	Rast	154	34	290	18
	Çargâh	103	31	103	16
	Hicaz	151	35	9 Devamı Kayıp	- Kayıp
	Uşşak	101	36	230	16

Tablo 18'de gördüğümüz, XVII. yüzyılda bestelenmiş olan altı âyin-i şerif'in selamlarında kullanılan usûl sayılarına bakıldığında, ayinlerin 4. Selamlarındaki usûl sayılarının birbirine yakın olduğu görülmüşken; 3. Selamlarındaki usûl sayılarının diğer selamlardan daha fazla olduğu (eksik olan Hicaz

ayın hariç), 1. ve 2. selamlarındaki usûl sayılarında ise genel bir standart olmadığı tespit edilmiştir. Altı ayının geneline bakıldığında ise 1. ve 3. Selamları en uzun olan ayınler Nâyî Osman Dede'ye aittir. Bununla birlikte Nâyî Osman Dede'ye ait 4 Ayın-î şerifin usûl sayısı açısından kendi içerisinde bir tutarlılığı olduğu görülmüştür. Şöyle ki; dört ayinde de 1. Selamlarda 100 ve üzerinde bir usûl sayısı, 2. Selamlarda 30-40 usûl sayısı ile bestelenildiği tespit edilmiştir.

**Tablo 19:** Ayınlerin Selamlar Bazında Usûlleri

Bestekârı	Ayin Adı	1.Selam	2.Selam	3.Selam	4.Selam
Küçük Derviş Mustafa Dede	Bayati	Devr-i Revan (14/8)	Evfer (9/4)	Devr-i Kebir (14/4) Aksak Semai (10/8) Yürük Semai (6/8)	Evfer (9/4)
Buhûrî-zâde Mustafa İtrî	Segâh	Devr-i Revan (14/8)	Evfer (9/4)	Devr-i Kebir (14/4) Aksak Semai (10/8) Yürük Semai (6/8)	Evfer (9/4)
Nâyî Osman Dede	Rast	Düyek (8/4)	Evfer (9/4)	Frenkçin (12/2) Aksak Semai (10/8) Yürük Semai (6/8)	Evfer (9/4)
	Çargâh	Devr-i Revan (14/8)	Evfer (9/4)	Devr-i Kebir (14/4) Aksak Semai (10/8) Yürük Semai (6/8)	Evfer (9/4)
	Hicaz	Düyek (8/4)	Evfer (9/4)	Düyek (8/4) Aksak Semai (10/8)	
	Uşşak	Devr-i Revan (14/8)	Evfer (9/4)	Devr-i Kebir (14/4) Aksak Semai (10/8) Yürük Semai (6/8)	Evfer (9/4)

Bu yüzyılda kullanılan usûllerin diğer yüzyıllarda da aynı şekilde kullanıldığı ve bu kullanım şeklinin ayın formuna ait bir özellik olduğu bilinmektedir. Tablo 19'da görüldüğü gibi ayınlerin 1.- 2.ve 4. Selamlarında kullanılan usûllerin kendi içinde tutarlılığı tespit edilmiştir. Sadece Nâyî Osman Dede'nin Rast ve Hicaz makamlarındaki ayınlerinde diğer dört ayinden farklı usûller kullandığı görülmektedir. Usûller ile ilgili çalışmamızı yaparken İstanbul Konservatuarı Neşriyatı tarafından yayınlanmış olan notalarda Segâh Ayın'ın 1. selamının ölçü rakamı 14/4 olarak yazılmasına rağmen aslında ölçünün 14/8'lik olduğu, Çargâh Ayın'ın de 2. Selamının ölçü rakamı 9/8 yazılmasına rağmen aslında ölçünün 9/4'lük olduğu görülmüştür.

Bu çalışmanın sonunda, XVII. yüzyılda farklı makamlarda üç bestekâr tarafından bestelenilmiş olan altı ayini şerifin form ve makam analizleri incelendiğinde, selamlarda kullanılan bölümler açısından birbirleri arasında bir tutarlılıktan çok bestekârların kendi üslupları çerçevesinde bir kompozisyon anlayışı izledikleri; yapılan makam geçkileri açısından ise sayısal farklılıkları olmalarına rağmen üçünün de yakın makam geçkilerini tercih ettikleri görülmüştür.

## KAYNAKLAR

AYANGİL, R. (2002). “XVII. Yüzyılda Türk Müsikîsi”, *Genel Türk Tarihi Ansiklopedisi*, Cilt. 7, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, s. 43-58.

ÇEVİKOĞLU, T. (2008). *Döndükçe Gönülde Aşk Tazelenir*, Konya Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Konya.

KARADENİZ, Ş. (2013). “Mevlevî Âyinlerinin Kompozisyon Açısından İncelenmesi”, *İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul.

TURA, Y. (1983). “Dîmî Türk Müsikîsi Ders Notları”, Yayınlanmamış Ders Notları, İstanbul.

(1934). “Mevlevî Âyinleri”, *Türk Müsikîsi Klasiklerinden*, İstanbul Konservatuvarı Neşriyatı, Haşım Matbaası, İstanbul.